

brat festum Cathedralæ sancti Petri : die scilicet xv Kal. Februarii et viii Kal. Martii, propter sedem Romanam et Antiochenam : difficile igitur foret diem certum citato diplomati assignare, nisi constaret prius, utra festivitas hic indicetur. Utraque Cathedra celebratur quidem in antiquissimis martyrologiis, ut monstravit in suo Usuardo Sollerius noster ; verum prius festum xviii Januarii apud plures observaverat, ut liquet ex antiquis Sacramentario sancti Gregorii Magni, Missali Gotthico, etc., dum alterum ab omnibus Ecclesiis semper retentum fuerit. Quod etiam confirmatur ex eo quod concilium Copriniacense (Cognac) in diocesi Burdigalensi circa annum 1255 habitum (a), inter dies festos ponat Cathedralam sancti Petri, sed post Conversionem sancti Pauli, et proinde mense Februario. Cum itaque Raimundus Cadurcensis simpliciter dicat datum diploma die Jovis ante

(a) Labbe, t. XI, part. 1 Conc., col. 749.

(b) Exstat bulla in Act. SS. xviii Jan., p. 182. Bollandus dicit datam Idibus Januarii, cum Bullarium

festum Cathedralæ sancti Petri, mihi non est dubium quin agatur de Cathedrala sancti Petri mensis Februarii : cumque anno bissextilli 1508 littera dominicalis pro hoc mense esset F, sequitur diem Jovis ante festum Cathedralæ fuisse xv Februarii. Paulus papa IV per bullam datam viii Idus Januarii anni 1558 restituit festum Cathedralæ Romanæ xviii Januarii, quod in pluribus ecclesiis antiquatum erat (b). Ut redeamus ad sanctum Ambrosium, sacellum ejus, a Raimundo ædificatum, exstat adhuc, quamvis posterioribus temporibus ex parte vel ex toto instauratum fuerit. Sub finem sæculi præcedentis, hoc sacellum et adjectum territorium, fisco publico addictum redditumque, perstat tamen, licet profanatum, atque spes est aliqua fore ut aliquando cultui sancti Ambrosii restitueretur, ut litteris ad me datis scribit R. D. Layrac, secretarius illustrissimi Domini episcopi Cadurcensis.

Romanum scribat viii Idus Januarii, t. I, p. 835 (Edit. Luxemb. an. MDCCXXVII). Cfr. Bianchini Anastasius, t. IV, p. 150 et seqq.

Cum a nonnullis scripta duo, nempe de Sacramentis et de Mysteriis, adjudicata fuissent S. Ambrosio, Cadurcensi episcopo, ei locum in Bibliotheca nostra concedere opportunum duximus; sed hic dandi opera de quibus agitur nulla necessitas est, tum quia ea non ad S. Ambrosium Cadurcensem pertinere notitia præcedens demonstravit, tum quia jam eadem scripta inter S. Ambrosii Mediolanensis opera habentur, tomo Patrologiæ XVI. Err.

ANNO DOMINI DCCLXXI.

STEPHANUS III

ROMANUS PONTIFEX.

NOTITIA HISTORICA IN STEPHANUM PAPAM III.

(Lib. Pontif. ex Mansi Conc. Coll. t. XII.)

* Stephanus tertius, natione Siculus, ex patre Olivo, ¹ sedit annos tres, menses quinque, ² dies viginti octo. Vir strenuus, et divinis Scripturis eruditus, atque ecclesiasticis traditionibus imbutus, et in earum observationibus constantissimus perseverator. Ille dum a Siciliensi insula in hanc advenisset Ro-

manam urbem, tradidit eum dominus Gregorius sanctæ recordationis Tertius papa in monasterio sancti Chrysogoni quod tunc noviter fundabat illicque clericus atque monachus est effectus. Quem postmodum dominus Zacharias papa ex ipso ³ abstollens monasterio, in Lateranensis patriarchii cubiculo ⁴ esse

VARIANTES LECTIONES.

¹ Al., *Olibria*.

² In al. *diebus viginti octo* deest, sicut et *vir strenuus* et.

³ Cod. Luc., *asserens*.

⁴ Cod. Luc., *suo præfecit*.

VARIORUM NOTÆ.

* *Stephanus*. Post Constantinum et Philippum pseudopapas ejectos, quinta Augusti, anno Redemptionis 768, legitime secundum sacrorum canonum præscriptum creatus est pontifex Stephanus papa ejus nominis IV, quem Anastasius male tertium nominat, ut patet ex iis quæ supra dicta fuerunt. Post factam electionem, omniumque sedis apostolicæ invasorum penam ac mortem, pro synodo agenda legationem misit ad regem Pippinum. Sed cum is ante eorum adventum e vivis excessisset, concesserunt ejus posterii filii ac hæredes regni Carolus et Carolomannus, ut, quod petebatur, duodecim episcopi Galliarum doctissimi ad concilium Romæ celebrandum mitterentur. Quo peracto, sicut infra recensimus, per obitum Sergii archiepiscopi Ravennatis in eadem ecclesia exortum est schisma. Nam in locum defunc-

ti clerus universus elegerat Leonem : rex Longobardorum Michaellem quemdam ecclesiæ scriniarium per vim intraserat. Hunc Stephanus quidem aliquoties monuerat, ut illegitime intrusus legitime electo cederet, sed frustra ; donec a Carolo Francorum rege compellerentur Ravennates ut intrusum Michaellem episcopatu dejicerent, et Romam vincitum ablegarent. Desiderius rex Longobardorum Christophorum primicerium et Sergium secundicerium, a quibus inonebatur ut jura Ecclesiæ redderet, contra fidem pontifici datam excæcavit, enque facto Christophoro occidit. Quod cum pontifex regi perjuro exprobraret, fertur respondisse : *Sufficiat apostolico Stephano quod Christophorum et Sergium qui illi dominabantur de medio sustuli, ut non sit necesse jura requirere*. Hæc in Vita Stephani III et Hadriani Anastasius.

præcepit. Eumque postmodum in presbyterum tituli sanctæ Cæciliæ consecravit. Quem tamen pro ejus castitatis modestia in suo officio in Lateranis detinuit. Sed et reliqui, scilicet domnus Stephanus et Paulus beatissimi pontifices, eundem sanctissimum Stephanum pro ejus¹ piis conservationibus in suo servitio similiter detinuerunt. Dum vero prædecessor ejus domnus Paulus papa pro austeritate fervoris æstivo tempore in ecclesia beati Pauli demoraretur, et valida ibidem ægritudine præoccuparetur, de qua et vitam finivit, die noctuque isdem beatissimus Stephanus in ejusdem sui prædecessoris pontificis perseverans servitio, nullo modo ab ejus lectulo, donec spiritum emitteret, recessit. At vero Paulus papa in ægritudine positus, cum nondum adhuc spiritum exhalaret, illico Toto quidam dux Nepesinæ civitatis dudum habitator, cum suis germanis Constantino, Passivo, et Paschale, aggregantes, tam ex eadem Nepesina civitate, quamque ex aliis Tusciæ civitatibus, multitudinem exercitus, atque catervam rusticorum, ingredientesque per portam beati Pancratii in hanc Romanam urbem, atque in domo antedicti Fotonis armati assistentes, elegerunt ibidem subito Constantinum fratrem ejusdem Totonis laicum existentem. Quem cum armis plurimi eorum lorice induti² latrocinauter in Lateranense patriarchium introduxerunt. Et ascendentes eum eo in vicodominio, continuo accersito³ Georgio episcopo, compulerunt eum ut orationem clericatus eidem Constantino tribueret. Ipse vero omnino hoc renuebat facere, corruensque in terram prostravit se pedibus ipsius Constantini, adjurans eum fortiter per omnia divina mysteria, ut locum daret, et ab ejusdem impiæ presumptionis proposito recederet, ne per eum talis inaudita novitas in Ecclesia Dei fieret. Et dum hujusmodi adjurationis proferret verba, concitati plurimi ex ipsis malignis, qui eandem impiam electionem fecerant, insurgentes super eum, atque fortiter comminantes ei, timore correptus, orationem illi clericatus tribuit, et ita clericus effectus, eundem sanctissimum Lateranense lavavit patriarchium. Alia vero die illucescente secunda feria, subdiaconus atque diaconus ab eodem episcopo in oratorio sancti Laurentii intra eundem patriarchium contra sanctorum canonum instituta consecratus est. Sicque universum populum sibi sacramentum præbere fecit, et adveniente dominico die rursus cum multitudine armatorum exercitum in basilicam beati Petri properans, pontifex ab eodem Georgio episcopo Prænestino, et aliis duobus episcopis, Eustrasio Albanense, et⁴ Citonato Portuense, consecratus est. Et per anni spatium et mensem unum sedem apostolicam invasam detinuit. Hoc vero cernens Christophorus primicerius et consiliarius, solo fidei una cum sancto filio Sergio tunc⁵ saccel-

lario existente, maluerunt magis mori, quam talem impiam novitatem et iniquam presumptionem in sedem apostolicam perpetratam conspicere; et quotidie in fletu et lacrymis perdurantes, simulaverunt se monachos fieri velle, seseque absolvi ab eodem Constantino petierunt, et in monasterium Salvatoris Domini nostri Jesu Christi proficisci, asserentes illic monachicum fore suscepturos habitum. Susceptoque ab eodem Christophoro primicerio sacramento, ita illis credens eos⁶ absolvit. Quibus properantibus, atque in fines Longobardorum conjungentibus, velletque abbas jam fati monasterii eos in idem monasterium adduci, declinaverunt ab itinere isdem Christophorus primicerius et ejus filius Sergius, dudum quidem saccellarius, postmodum secundicerius, adjurantes firmiter Theodidicum ducem Spoletinum, ut eos trans Padum ad Desiderium suum⁷ deduxisset regem Longobardorum, nitentes ob hoc redemptionem sanctæ Dei Ecclesiæ perficere. Eosque isdem Spoletinus dux ad suum deportavit regem. Et dum ejus obtutibus præsentati fuissent, obnixè eundem regem deprecari sunt ejus auxilium tribui, ut talis novitatis error ab Ecclesia Dei amputaretur. Dum vero prænomiuatus Christophorus primicerius, et Sergius ejus filius, apud præfatum demorarentur regem, fecit prædictus Constantinus apostolicæ sedis invasor ordinationem presbyterorum, seu diaconorum, presbyteros octo, diaconos quatuor, sed et episcopos⁸ in ipsius anni circulo, et unius mensis, fecit, per divora loca numero octo.

Antedictus vero Georgius Prænestino, qui cum diaconem et pontificem consecravit, non post multos dies consecrationis ipsius Constantini valida ac pessima ægritudine præoccupatus, immobilis factus est, et postmodum missarum solemnibus nequaquam celebravit; ejus enim dextera manus aruit atque contracta est. Quam etiam nec ad os suum alferre valuit, sicque tremens et languens vitam finivit. Dum vero hæc agerentur, conjunxerunt antefatus Christophorus et Sergius in civitatem Reatinam, absoluti a Longobardorum rege. Et præcedentes Sergius et Waldipertus presbyter cum Reatinis et Forconiis, atque aliis Longobardis ducatus Spoletini, conjunxerunt subito ac repente in hanc Romanam urbem, vigesima octava die Julii mensis, indictione sexta, vespere, in ipso crepusculo noctis, vigilia beatorum martyrum Abdon et Sennen, occupantes pontem Salarium.

Alia vero die, transeuntes per pontem Milvium, venerunt ad portam beati Petri, et inde pergentes appropinquaverunt ad portam beati Pancratii. Quidam vero propinqui jam fati Christophori ac Sergii ipsam portam observantes ac custodientes, cernentes ipsum Sergium ad eandem portam appropinquasse, annuerunt ei et protinus ipsam aperuerunt por-

VARIANTES LECTIONES.

¹ In al. piis deest

² Cod. Luc., latrocinautes.

³ Cod. Luc., Gregorio.

⁴ Cod. Luc., Citomato.

⁵ Cod. Luc., saccellario.

⁶ Mansi: Id est, dimisit.

⁷ Cod. Luc., deduceret.

⁸ Al., in ipso mense fecit, etc.

tam. Sicque jam dictus Sergius et Waldipertus cum Longobardis Romanam urbem ingressi sunt, et per muros civitatis cum flammula ascendebant, meluentes Romanum populum, et nequaquam de Genuculo ipsi Longobardi ausi sunt descendere, sed cum nimio tremore ibidem assistebant. Hoc vero audiens Toto et Passivus germani fratres, ignorantes ingenium et dolum quod ei proditores inierant, cucurrerunt cum aliquantis ad prædictam portam, cum quibus et Demetrius secundicerius, et Gratosus tunc chartularius, postmodum dux, properaverunt; qui et ipsi in consilio erant cum præfatis nefandissimis proditoribus. Et appropinquantibus ad eosdem Longobardos, obviavit Totoni duci ex eisdem Longobardis, qui bellator præ omnibus apparebat, Racipertus nomine, et impetum fecit super eundem Totonem, super quem isdem Totò irruens, atque fortiter percutiens eum, interfecit. Quod aspicientes Longobardi, in fugam conversi nitebantur evadere; sed Demetrius secundicerius et Gratosus post tergum supradicti Totonis assistentes, eum in dorsum lanceis percutientes, sic adversus eum prævaluerunt, atque interfecerunt. Passivus vero in Lateranense fugit patriarchium, annuntians suo germano Constantino quæ gesta fuerant. Hoc vero audito, aufugit isdem Constantinus cum suprascripto Passivo et Theodoro episcopo, et vicodomo suo in basilicam Salvatoris, et descendentes ad fontem in ecclesiam sancti Venantii, aliquantulum ibidem resederunt, et considerantes si melius possent salvari, in vestiarium ascenderunt. Illinc intus oratorium sancti Cæsarii ingredientibus, clausisque super se januis ibidem residebant, et convenientes post aliquantas horas hujus Romanæ militiæ iudices, eos ex ipso oratorio ejicientes, sub cautela munierunt. Alio vero die Dominico congregans Waldipertus presbyter, ignorante autem prædicto Sergio, aliquantos Romanos, pergentesque in monasterium sancti Viti, abstulerunt exinde Philippum presbyterum, quem eligentes, et cum ¹ gaudio vocibus acclamantes: Philippum papam! sanctus Petrus elegit eum, in basilicam Salvatoris more solito deduxerunt. Illicque oratione ab episcopo data, juxta antiquitatis morem, tribuentemque pacem omnibus, in Lateranense introduxerunt patriarchium. Et ibidem similiter in sede pontificali sedens, tribuensque denuo, ut mos est, pacem, ascendit sursum, et mensam, ut assolent pontifices, tenuit, sedentes cum eo aliquanti ex primatibus ecclesiæ et optimatibus militiæ. Post paululum vero conveniens eodem die sæpèfatus Christophorus primicerius, cognitaque causa electionis ipsius Philippi, illico cum magna ascendens ira jurejurando coram omnibus Romanis affirmabat, dicens se Roma minime egressurum, quousque Philippus presbyter de Lateranensi expulsus non fuisset patriarchio. Tunc properans antedictus Gratosus cum aliquantibus Romanis expulerunt jam dictum Philip-

phum presbyterum de eodem patriarchio, qui et per scalam quæ ducit ad balneum descendens cum magna reverentia ad eum reversus est monasterium. Sicque præfatus Christophorus primicerius alia die aggregans in Tribus ² satis sacerdotes ac primates cleri, et optimates militiæ, atque universum exercitum, et cives honestos, omnisque populi Romani cœtum, a magno usque ad parvum, tractantes pariter concordaverunt omnes una mente, unoque consensu in personam præfati beati Stephani. Pergentesque in titulum beatæ Cæciliæ, in quo idem presbyter ³ existens eum pontificem elegerunt, quem eum vocibus acclamationum et laudibus in Lateranense deportaverunt patriarchium, et post omnia rite in ejus electione peracta, Deo auctore, pontificatus assumpsit culmen. Dum vero adhuc electus exstitisset isdem sanctissimus vir, congregati aliquanti perversi, Deum præ oculis non habentes, nec metuentes terribile futurum judicium, submissi a quibusdam pestiferis malorum auctoribus, quibus et digna factis retribuit Dominus, comprehendentes Theodorum episcopum et vicodominum ⁴ ejus, quod dici impium est, eruerunt oculos, et linguam illi crudeliter amputaverunt, sed et Passivi similiter oculos eruere nisi sunt, et tantam impietatem in eisdem monstraverunt, qui etiam nec in proprias domos eos deportari permiserint, ut illis cura a suis hominibus exhiberi deberet, sed ⁵ abstulit omnibus eorum rebus et familiis, ac possessionibus, onum ex eis, Theodorum scilicet episcopum, in monasterium clivi Scauri retrudi fecerunt, ubi fame et siti cremans clamansque aquam, ita exhalavit spiritum. Passivum vero in monasterium sancti Silvestri direxerunt. Nam et Constantinus invasor apostolicæ Sedis, dum deductus in medium esset, magna pedera in ejus adhibentes pedibus, in sella muliebris sedere super equum fecerunt, et in monasterium ad Cellas novas, coram omnibus deportatus est. Sabbato vero die diluculo ante unam diem ordinationis præfati beatissimi papæ Stephani aggregati aliquanti episcoporum, seu presbyterorum, et cleri in basilica Salvatoris, iterum præfatus Constantinus ad medium allatus est, lectisque sacratissimis canonibus ita depositus est; accedens enim Maurianus subdiaconus orarium de ejus collo abstulit et ante pedes ejus projecit, et ⁶ compages ejus abscidit, sicque alio die dominico antedictus beatissimus Stephanus consecrationem suscepit pontificatus. Factaque ab universo populo Romano poenitentiae confessionisque deprecatione apud divinam clementiam, per quam se omnes peccasse in prædicti Constantini invasoris apostolicæ sedis impia ordinatione contentes, pro eo quod non ei restiterunt, ita ecclesia voce in ambone beati Petri basilicæ a Leontio scribario eadem relecta est confessio. Post hæc vero aggregati universi exercitus Romanæ civitatis, et

VARIANTES LECTIONES.

¹ Al., laudum.² Al., facit omnes.³ Al., existens spiritalitatem debebat vitam cum, etc.⁴ Cod. Luc., Constantini quod.⁵ Cod. Luc., ablati.⁶ Forte, compago.

Tusciæ, et Campaniæ, pergentes Alatrum partis A Campaniæ, ubi erat Gracilis tribunus consentaneus jam dicti Constantini apostolicæ sedis invasoris, per quem plura mala in Campaniæ partes perpetrata sunt, constringentesque fortiter eandem civitatem, ipsum exinde abstulerunt Gracilem, et huc Romam attulerunt, quem in arctam custodiam retrudentes, aliquantis diebus ibidem mancipatus exstitit. Postmodum vero quidam iniqui Campani, qui huc Romam advenerant, adhortati ab aliis nequioribus se et impiissimis, eundem Gracilem ex ipsa custodia ¹ abstollentes, et quasi eum in monasterium deportantes, dum ad Colosseum advenissent, illie ejus oculos eruerunt, et linguam abstulerunt. Porro aliquantus post hæc præteritis diebus, dum Tuscani et Campani hic Romæ aggregati fuissent, invito consilio cum præfato Gratioso et fortioribus ejus, per quorum auctoritatem tanta mala operabantur, Deum non metuentibus, ² perrexit cum cuneo militum Tusciæ ac Campaniæ primo diluculo in monasterium ad Cellas novas, ubi Constantinus antedictus apostolicæ sedis invasor retrusus erat, eumque ex ipso ejicientes monasterio, ejus eruerunt oculos, et cæcum in platea jacentem reliquerunt.

His itaque gestis peractisque, insurrexerunt quidam dicentes quod antedictus Waldipertus presbyter, Longobardorum genere ortus, consilium cum Theodicio duce Spoletino et aliquibus Romanis iniisset ad interficiendum præfatum Christophorum primicerium, et alios Romanos primates, et civitatem Romanam Longobardorum genti tradendam. Unde directus est quidam Christophorus vicedominus cum multitudine populi ad eum comprehendendum. Ipse vero, hoc agnito, fugit in ecclesiam sanctæ Dei genitricis virginis Mariæ, quæ vocatur ad Martyres, quem exinde isdem vicedominus abstraxit, portante eodem Waldiperto imaginem ipsius Dei genitricis, eumque in teterrimam retrudi fecerunt custodiam, quæ vocatur Ferrata, in Cellario majore. Et post modicos dies ipsum de eadem custodia ejicientes Waldipertum presbyterum, eumque projicientes in terram, juxta transendam (sic) campi Lateranensis ejus effoderunt oculos, et linguam ipsius crudeliter ac impie abeciderunt; dirigentesque illum in xenodochium Valerii, ibidem postmodum ex eadem oculorum ^D effossione vitam finivit. Itaque in exordio ordinationis suæ, quo isdem sanctissimus præsul pontificatus apicem assumpsit, direxit in Franciæ partes ad

excellentes viros Pippinum, Carolum, et Caroloman- num, reges Francorum, et patricios Romanorum, Sergium antedictum secundicerium, et nomenclatorem illo tempore existentem, deprecans atque adhortans eorum excellentiam per suas apostolicas litteras, ut aliquantos episcopos gnaros, et in omnibus divinis Scripturis atque sanctorum canonum institutionibus eruditos ac peritissimos dirigerent, ad faciendum in hac Romana urbe concilium pro eadem impia novi erroris ac temeritatis ³ præscriptione, quam antefatus Constantinus apostolicæ sedis ⁴ pervasor ausus est perpetrare. Et properante antedicto Sergio in Francorum regiones, jam invenit ⁵ de hac luce migrasse Christianissimum Pippinum regem; et ceptum gradiens iter, pervenit ad ejus filios, Carolum et Carolomanum germanos fratres, reges Francorum, et patricios Romanorum. Quibus apostolicas tribuens litteras, benigne ab eis susceptus est, et dignam illi impendentes humanitatem, cuncta nihilominus pro quibus missus est ab eorum excellentia impetravit; dirigentes ipsi Christianissimi reges duodecim episcopos ex eisdem Francorum regionibus nimis in divinis scripturis et sanctorum canonum cæremoniis doctos, probatissimos viros ⁶ scilicet. Eaque hanc Romanam urbem conjungentibus, mense Aprilis, indictione septima, protinus antedictus Stephanus sanctissimus papa ⁷ aggregans diversos episcopos Tusciæ atque Campaniæ, et aliquantos istius Italiæ provinciæ. Quibus omnibus congregatis, concilium peractum est in basilica ^C Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, juxta Lateranense palatium. Et præside eodem beatissimo papa, consistentibus etiam pariter cum eisdem omnibus episcopis, deductus est ad medium Constantiani apostolicæ sedis invasor, jam ⁸ excæcatus oculis. Et subtilius exquisitus cur præsumpsisset apostolicam sedem laicus existens invadere, et talem iniquæ novitatis errorem in ecclesia Dei perpetrare, ita coram omnibus professus est vim se a populo pertulisse, et ⁹ per brachium populi fuisse electum, atque coactum in Lateranense patriarchium deductum, propter gravamina ac præjudicia illa quæ Romano populo ingesserat dominus Paulus papa; et corruens in terram, manibus extensis in pavimento, se reum, ac super numerum arenæ maris peccasse, deflebat, petens misericordiæ veniam ab eodem sacerdotali consequi concilio. Quem a terra elevare facientes, ipso die nullam de eo protulerunt

VARIANTES LECTIONES

¹ Cod. Luc., *auferentes*.² Cod. Luc., *perreperunt*.³ Cod. Luc., *præsumptione*.⁴ Cod. Luc., *invasor*.⁵ In al. *scilicet* deest; tum et erasi sunt duo versus.⁶ Cod. Luc., *congregans*.⁷ Al., *extra oculos*.⁸ Al., *et brachio fuisse*.

VARIORUM NOTÆ.

^a De hac luce migrasse Pippinum regem. Errant ergo qui vel ad annum præcedentem, vel etiam sequentem, regis Christianissimi Pippini obitum referunt. Eodem hoc anno 768 circa octavum vel nonam Kalendarum octobris Carolus Magnus Noviomii, et Carolomanus frater Suesione coronati fuerunt. Carolo, qui alii sponsæ fidem conjugii per se vel parentem

addixerat, connubium cum Berta Desiderii regis Longobardorum filia pontifex epistola 3 quæ sequitur dissuadet. Cum qua dum uno anno conjugati consortio vixisset, dimissa illa fortasse, tanquam frigida et impotente, Hildegardem Suevicam in uxorem accepit. Aimoinus lib. iv, cap 68, et sequenti.

sententiam. Alia vero die denuo afferentes eum, A atque interrogantes de eadem impia novitate, respondit nihil novi se fecisse, dicens: Quia et Sergius archiepiscopus Ravennatum, laicus existens, archiepiscopus factus est, et Stephanus Neapolitanæ civitatis, et ipse laicus, repente episcopus consecratus est. Dum vero talia isdem Constantinus persequeretur, illico irati zelo ecclesiasticæ traditionis universi sacerdotes a lapsis ejus cervicem cedere facientes, eum extra eandem ecclesiam ejecerunt.

Tunc ¹ detectis omnibus ejus rationum gestis, simul et concilium illud quod in scriptis de ejus quasi confirmatione editum fuerat, igne combusserunt in medio presbyterii ipsius ecclesiæ. Et hoc facto, projiciens se in terram, sanctissimus Stephanus papa cum universis sacerdotibus, et populo Romano, clamantesque Kyrie eleison, cum ingenti fletu peccasse se omnes professi sunt, pro eo quod de manibus ipsius Constantini communionem suscepissent, sicque ex hoc omnibus ² indicta est penitentia. Tunc allatis sacratissimis canonibus, eisquæ illiquido persecutatis, prolata est sententia ab eodem sacerdotali concilio sub anathematis interdicto, ne ullus unquam presumat laicorum, neque ex alio ordine, nisi per distinctos gradus ascendens diaconus aut presbyter cardinalis factus fuerit, ad sacri pontificatus honorem possit promoveri.

Sed et alia plura, quæ de eo canonica indigebant correptione, in eodem concilio statuerunt emendanda. De episcopis vero, atque presbyteris, et diaconibus, quos ipse Constantinus consecraverat, ita in eodem concilio promulgatum est, ut episcopi illi, si aliquis eorum presbyter aut diaconus fuerit, in pristinum honorem sui gradum reverteretur; et ³ si placabile fuisset coram populo civitatis suæ, denuo facto decreto electionis more solito cum clero et plebe ad apostolicam advenissent sedem, et ab eodem sanctissimo Stephano papa benedictionis ⁴ suscepissent consecrationem. Presbyteri vero illi ac diaconi ab eodem Constantino consecrati simili modo in illum quo prius existebant habitum reverterentur. Et postmodum si qui eorum ⁵ placabiles exstitissent, antefatus beatissimus pontifex presbyteros eos, aut diacones ⁶ consecraret. Stantes ut hi qui ex eis ⁷ conciliandi erant, nequaquam ⁸ fortiosem honorem ⁹ ascenderent; nec ad pontificatus promoverentur culmen, ne talis impius novitatis error in ecclesia Dei pullularet. Ipse vero antefatus beatissimus Stephanus papa coram omni sacerdotali collegio clara voce clamavit, dicens nullo modo se imitari, aut penitus declinare in eorundem presbyterorum aut

diaconorum consecrationem. De laicis vero qui ab eodem Constantino presbyteri aut diaconi consecrati sunt, ita promulgatum est, ut in religioso habitu cunctis diebus eorum vitæ, sive in propriis domibus, vel ubi ¹⁰ fuissent, permanere deberent. Hujusmodi vero promulgatis sententiis, illico episcopi illi qui ab eodem Constantino ordinati sunt, revertentes, juxta ejusdem concilii sententiam, in pristino honoris gradu electi denuo a clero et plebe, factoque solito decreto, ad sedem apostolicam properantes, ab eodem sanctissimo papa ¹¹ consecrati sunt. Nam presbyteri et diaconi illi usque ad mortem ipsius pontificis sic remanentes, nequaquam sunt ab eo consecrati. Ita enim in eodem concilio statutum est ut omnia quæ isdem Constantinus in ecclesiasticis sacramentis ac divino eultu egit, ¹² iterata fuissent, præter sacram baptismum atque sanctum chrismam. Post hæc vero omnia promulgata, continuo et diversa sanctorum Patrum testimonia de sacris imaginibus Domini nostri Jesu Christi, sanctæque et gloriosæ ejus genitricis semper virginis Mariæ Dominæ nostræ, et beatorum apostolorum, omniumque sanctorum, ac prophetarum, et martyrum, seu confessorum, in idem allata sunt concilium, et subtilius multa perindagantes, statuerunt magno honoris affectu ab omnibus Christianis ipsas sacras venerari imagines, sicut ab omnibus prædecessoribus hujus apostolicæ sedis pontificibus, et cunctis venerabilibus Patribus, usque hactenus de earum honoris observantia effectum, et cunctis ad memoriam piæ compunctionis est traditum, confundentes, atque anathematizantes execrabilem illam synodum, quæ in Græciæ partibus nuper facta est, pro ¹³ disperdendis ipsis sacris imaginibus. Expletis vero omnibus quæ in eodem concilio promulganda erant, tunc isdem beatissimus pontifex aggrens universos sacerdotes, atque clerum, et cunctum populum, profecti sunt ad beatum Petrum principem apostolorum cum hymnis et canticis spiritualibus, et nudis pedibus incedentes, illicque in ambonem ascendens Leontius scriniarius, cuncta quæ in eodem peracta sunt concilio extensa voce legit populo. Sed et tres episcopi, id est Gregorius Sylvæ Candidæ, Eustrasius Albani, et Theodosius Tiburtinus, in eundem præfate ecclesiæ ambonem ascendentes anathematis obligationem protulerunt, ¹⁴ si quisquam presumat quoquo tempore transgredi quidpiam de omnibus quæ in eodem concilio statuta sunt. His vero peractis synodalibus gestis contigit post aliquantum temporis de hac vita migrasse Sergium archiepiscopum civitatis Ravennatum. Et continuo surgens ¹⁵ Michaelius scriniarius ipsius ecclesiæ, qui nullo

VARIANTES LECTIONES.

¹ Al., desertis simul e concilio illo quod, etc.
² Al., indita.
³ Cod. Luc., correctione.
⁴ Al., si placabiles fuissent.
⁵ Cod. Luc., suscipere.
⁶ Al., placabiles exstitissent antefato beatissimo pontifici.
⁷ Cod. Luc., conciliaret.
⁸ Cod. Luc., consecrandi.

⁹ Cod. Luc., potiosem.
¹⁰ Al., ascenderent, pontificatus proherentur culmen.
¹¹ Al., voluissent.
¹² Cod. Luc., conciliati, et sic infra.
¹³ Cod. Luc., iterati debuissent.
¹⁴ Cod. Luc., deponendis.
¹⁵ Al., ne quisquam.
¹⁶ Cod. Luc., Michael.

sacerdotali fungebatur honore, profectus est Ariminum ad Mauricium ducem Ariminensem, et congregans ¹ Idem nefandissimus Mauricius exercitum, una cum concilio Desiderii Longobardorum regis, properavit atque ingressus est Ravennam : et brachio forti elegit prædictum ² Michaelium, et in episcopium Ravennatis Ecclesiæ introduxit. Et Leonem archidiaconum, qui electus erat in archiepiscopatus ordinem, Ariminum deportantes, ibidem arcta custodia mancipatum, isdem Mauricius detineri fecit. Tunc direxit quantocius prædictus ³ Michaelius atque Mauricius, et iudices Ravennatum, ad præfatum beatissimum Stephanum pontificem, promittentes ei copiosa munera, ut ipsum Michaelium archiepiscopum consecrare deberet. Ipse vero beatissimus præsul per nullius donationis promissionem inclinatus est eundem Michaelium consecrare, asserens nulla ratione hoc fieri posse, dum in sacerdotii honore minime ipse prædictus existeret Michaelius.

Cui et vicibus obtestationis ac prædicationis litteras atque missos direxit, ut ab eodem injusto proposito recederet. Sed nullo modo apostolicis admonitionibus acquiescere voluit. Dansque plurima munera Desiderio Longobardorum regi, et cimelia, et ornatus ipsius ecclesiæ, cum aliis diversis speciebus, brachio forti per unius anni circulum, et eo amplius, ipsius ecclesiæ episcopium ⁴ pervasum detinuit, denuans, atque in magnam paupertatem eum redigens. Sed dum nullo modo firmissimam mentis constantiam ipsius sanctissimi pontificis flectere potuissent nequissimi consentanei ipsius Michaelii, dum missi excellentissimi Caroli regis Francorum et patricii Romanorum, præsentialiter adessent, dirigens ipse beatissimus præsul tam suos missos denuo quam prædictos Francorum missos, omnes Ravennianos admonendo, statim insurrexerunt super ipsum Michaelium, et eum cum opprobrio de ipso episcopo projecerunt : quem vinctum huc Romam dirigentes, elegerunt sæpessatum Leonem archidiaconum ipsius Ecclesiæ, qui in hanc apostolicam sedem properans cum sacerdotibus, et clero ipsius Ravennatis ⁵ Ecclesiæ in archiepiscopatus honorem, ab eodem sanctissimo papa Stephano ordinatus et consecratus est.

Erat enim isdem prædictus beatissimus præsul ecclesiasticæ traditionis observator, unde et pristinum Ecclesiæ in diversis clericatus honoribus renovavit ritum. Hic statuit ut omni dominico die a septem episcopis cardinalibus hebdomadaris, qui in ecclesia Salvatoris observant, missarum solemnias super altare beati Petri celebrarentur, et *Gloria in excelsis Deo* diceretur. ⁶ Fecit enim et tres regulares argenteos super rugas, per quas ingrediuntur ad altare, ubi imagines

A in frontispicio constitutæ sunt : unum quidem in basilica beati Petri apostoli, et alium in basilica beati Pauli, et alium ad beatum Andream apostolum. Nam sæculo isdem beatissimus pontifex suos missos atque litteras commonitorias dirigere studebat antedicto excellentissimo Carolo regi Francorum, et ejus germano Carolomanno itidem regi : imminetibus namque atque decertantibus in hoc sæpius nominatis Christophoro primicerio et Sergio secundicerio, pro exigendis a Desiderio rege Longobardorum ⁷ justitiis beati Petri, quæ obdurato corde reddere sanctæ Dei ecclesiæ volebat. Inde nimia furoris indignatione contra prænominatos Christophorum et Sergium exardescens ipse Desiderius, nitetur eos extinguere ac delere. Pro quo suo ingenio maligno simulavit se quasi orationis causa ad beatum Petrum huc Romam properaturum, ut eos capere potuisset. Dirigens ergo clam munera Paulo cubiculario cognomento Astarta, et aliis ejus implis sequacibus, suavitatis ut in apostolicam indignationem eos deberet inducere. Eique isdem Paulus consentiens de eorum ⁸ prodicione absconso decernebat. Dumque hoc agnovissent prænominati Christophorus et Sergius, et eundem protervum Desiderium regem Romani properaturum agnovissent, illico aggregantes multitudinem populi Tusciæ et Campaniæ, seu ducatus Perusini, viriliter cum eadem populi congregatione eidem Desiderio regi paraverunt se ad resistendum. Quin etiam portas hujus Romanæ urbis claudentes, alias ex eis fabricaverunt, et ita armati omnes existebant ad defensionem propriæ civitatis. Et dum hæc agerentur, subito ⁹ conjunxit ad beatum Petrum antedictus Desiderius rex cum suo Longobardorum exercitu, et continuo direxit suos missos præfato pontifici, deprecans, ut ad eum ¹⁰ regredi deberet ; quod et factum est. Dum vero eorum eo præsentatus fuisset, pariterque pro justitiis beati Petri locutus esset, rursus ipse beatissimus pontifex reversus ingressus est in civitatem. Præfatus siquidem Paulus, et ejus nefandissimi sequaces, invito eum prædicto Longobardorum rege consilio, nitentur populum Romanum contra eos seducere ad insurgendum contra dictos Christophorum et Sergium, ut eos interficerent. Et dum hoc eis nuntiatum fuisset, aggregantes populum, ascenderunt armati in Lateranensem ad capiendum suos ipsidiatos. ¹¹ Nuntiatique more solito, impetum faciens universa multitudo populi qui eum eis advenerat, ingressa est cum armis in basilicam domni Theodori papæ, ubi ipse prænominatus sedebat pontifex. Quos et fortiter increpavit eorum præsumpsissent armati in idem sanctum patriarchium ingredi : pariterque loquentes recedere eos jussit. Alia die denuo egressus est sæpe dictus pontifex ad beatum Petrum cum eodem rege loquendum,

VARIANTES LECTIONES.

¹ Cod. Luc., *inde*.

² Cod. Luc., *Michaellem*.

³ Cod. Luc., *Michael*.

⁴ Cod. Luc., *invasum*.

⁵ Al., *ecclesiæ, et iudicibus, et plebe ejusdem*.

⁶ Al., *et diceretur super rugas per quas ingrediuntur*

tur ad altare.

⁷ Mansi in marg. : *justitiis, id est juribus.*

⁸ Al., *perditione.*

⁹ Mansi in marg. : *conjunxit, id est pervenit.*

¹⁰ Al., *egredi.*

¹¹ C. d. Luc., *Nuntiantesque mox salvari.*

et dum simul præsentibus fuissent, prætermittens ipse A Desiderius causas de justitiis beati Petri, tantummodo pro¹ deceptione prædictorum Christophori et Sergii insistebat. Unde claudens universas januas beati Petri, neminem Romanorum, qui cum ipso sanctissimo pontifice exierant, ex eadem ecclesia egredi permisit. Tunc direxit ipse alnificus pontifex Andream episcopum Prænestinum, et Jordanem episcopum Signinensem ad portam civitatis, qua egreditur ad beatum Petrum, ubi prænominati viri Christophorus et Sergius cum multitudine populi residebant, protestando eos ut aut in monasterium ingrederentur ad salvandum suas animas, aut ad beatum Petrum ad eum studerent properandum. Ipsi vero metuentes prædicti regis Longobardorum malignam sævitiam, ad eum egredi minime ausi sunt; asserentes se prius B in manibus Romanorum suorum fratrum et concivium esse tradendos, quam exteræ genti. Dum ergo populus, qui cum eis erant, audirent eadem a prædicto pontifice directa ex ore prædictorum episcoporum, illico conturbati illorum contracta sunt corda, et cœpit unusquisque ab eis recedere.

Nam Gratius quidam dux, cognatus jam fati Sergii, simulans se ad propriam pergere domum, congregans aliquantos Romanorum, profecti sunt pariter ad portam Portuensem: quam clausam reperientes, a cardine ipsam portam auferre ausi sunt, et ita per noctem ad prænominatum egressi sunt pontificem. Christophorus et Sergius conspicientes se in magno decepto esse positos, prius quidem Sergius eadem nocte, qua hora campana insonuit, descendit per murum, et properavit ad beatum Petrum. Quem ad gradus ecclesiæ beati Petri comprehendentes custodes Longobardorum, ad suum deduxerunt regem. Eumque subsecutus est Christophorus, qui pariter ejus prænominati pontificis obtutibus sunt præsentati, quos² salvos conservare cupiens, monachos fieri præcepit. Post hæc faciens³ missam prænominato regi, ingressus est isdem beatissimus pontifex Romam, relictis præfatis Christophoro et Sergio in ecclesia beati Petri apostoli, cupiens eos noctis silentio propter insidias inimicorum salvos introduci Romam. Dum vero sol ad occasum declinare videretur, continuo congregantes prænominatus Paulus cubicularius, et alii ejus nefandissimi consentanei multitudinem populi, et properantes ad Desiderium Longobardorum regem, ineuntesque cum eo impium consilium, abstulerunt eosdem Christophorum et Sergium ab ecclesia beati Petri apostoli, et properantes cum plurimis Longobardis usque ad portam civitatis, ibidem eorum oculos eruerunt. Sicque prædictus Christophorus, in monasterium sanctæ Agathæ deductus, ibidem post triduum ob dolorem ex oculorum⁴ effusione vitam finivit. Sergius vero in monasterium clivi Scauri deportatus, et postmodum in

cellarium Lateranense deductus, illic usque ad transitum prænominati pontificis exstitit. Hæc vero omnia mala per iniquas immissiones Longobardorum Desiderii regis provenerunt. Fecit enim ipse sanctissimus pontifex ordinationem unam per mensem Decembriæ, presbyteros quinque, diaconos quatuor, episcopos per diversa loca numero..... Qui et sepultus est ad beatum Petrum apostolum, et cessavit episcopatus dies⁵ octo.

EPISTOLA PRIMA.

STEPHANI PAPÆ III AD BERTRADAM REGINAM, DEO SACRATAM.

Per Itherium missum regium, quem narrat in Beneventano ducatu strenuam pro ecclesiæ utilitatibus operam navasse. Quo nomine gratias agit, petitque ut Itherii fidem remuneretur.

Domine religiose filie Bertradae Deo sacratae, seu domino filio Caroli regi Francorum et patricio Romanorum, Stephanus papa.

Dum tantorum beneficiorum, in diversis apostolicis causis atque utilitatibus, a vobis cumulatissimis suffragiis, nimia jucunditatis lætitia, sancta spiritalis mater vestra universalis Dei Ecclesia revelata exultat, nulla, ut opinor, oris assertio ad referendas sanctissimæ religiositati vestrae atque Christianissimæ præcellentiæ tuæ, gratiarum laudes sufficere valebit. Sed tamen licet digna vobis ab hominibus pro tanto vestro pio opere rependi non possit vicissitudo; verumtamen misericors Deus noster, qui potens est et scit bonis bona reddere, ipse copiosam laborum vestrorum vobis cœlestium retribuet præmiorum recompensationem; sed et nostra sincera cordis habita erga vos affectio sedulo pro vobis divinæ non desistit majestati orationum persolvere vota. Itaque præsens Itherius, religiosus ac prudentissimus vir, et revera noster et vester sincerus fidelis, quem cum suis concomitibus et reliquis vestris missis, pro exsequendis faciendisque justitiis factoris vestri beati Petri direxistis, ad nos conjungens, illico in partes Beneventani profectus est ducatus pro recolligendo illis in partibus suo patrimonio ejusdem protectoris vestri apostolorum principis. Qui videlicet solertissimus vir in omnibus secundum vestram nostramque decertavit voluntatem, sui que laboris constantiam, juxta ut a vobis illi præceptum est, in ipsis apostolicis exhibuit utilitatibus. Unde nimis cor nostrum in ejus defensionis certamine, et firma operationis perseverantia lætatum est; quia profecto secundum quod cœlestis muneris gratia magnæ scientiæ illustratur prudentia, piis quoque meritis atque immutatae fidei decoratur integritate, tantam in eo reperimus fidelitatem in vestro nostroque servitio, quantam diutissime nostra de eo optabat cognoscere mens. Unde maximas atque innumerabiles gratiarum actiones religiosissimæ sobrietati vestrae, atque

VARIANTES LECTIONES.

¹ Forte leg. ereptione.

² Cod. Luc., Alnus.

³ Cod. Luc., missionem.

⁴ Cod. Luc., effusione.

⁵ Al., novem.